

Oponentský posudek disertační práce

Mgr. Hana Vobrátilková, Měšťanské domy Starého Města pražského ve světle vizitačního protokolu tereziánského katastru, Katedra pomocných věd historických a archivního studia FF UK, Praha 2012, 190 s. vt. 16 obr. příloh.

Ačkoli domácí archivy postihly bezprostředně za druhé světové války poměrně malé škody, neplatí to pro prameny vztahující se k dějinám Prahy, kde se ztráty archiválií žel nejbolestivěji dotkly Starého Města pražského. Zatímco do roku 1945 bylo Staré Město spolu s ostatními pražskými městy ve srovnání s jinými českými městy archivně velmi bohaté, požár staroměstské radnice v květnu roku 1945 a v jeho důsledku zničení velké části zde uložených nejceněnějších rukopisů velmi ochudil naše poznání právě této části hlavního města.

Předmětem předkládané disertační práce Hany Vobrátilkové je právě staré Město, konkrétně zdejší domy a jejich majitelé, a to nikoli z hlediska zpracování místopisu, ale z hlediska vnější podoby a charakteru domovní zástavby v jednotlivých čtvrtích Starého Města pražského na straně jedné, na druhé straně pak z hlediska vývoje struktury domovního majetku staroměstských měšťanů, sledování sociálně-ekonomických poměrů staroměstských obyvatel v období baroka. Práce vychází z pramenů uložených v Archivu hlavního města Prahy z daného období (knihy dekretů, inventářů a další), především však z pramenů ústřední povahy – berní ruly a tereziánského katastru, které jsou doplněny o nezbytné informace čerpané z písemností uložených v dalších centrálních fondech (stará manipulace, patenty, cirkuláře a vyhlášky).

Práce je přehledně a logicky členěna na deset hlavních kapitol. Po přehledně podané základní charakteristice pramenů a literatury vztahujících se k předmětnému tématu následuje stručný nástin věnovaný stavebnímu a populačnímu vývoji Starého Města pražského v období od konce třicetileté války do roku 1726, k němuž se váže vizitační protokol tereziánského katastru.

Zevrubné zmapování dějin jednotlivých domů, sledování jejich počtu, skladby, tržeb, cen, vnější podoby i vnitřního členění, způsobů využití jednotlivých částí domu, dále daňového zatížení obyvatel domů i jejich nájemníků související neodmyslitelně se sledováním jejich socio-profesní struktury, které je podstatou práce doktorandky, klade neobyčejně vysoké nároky na archivní průzkum, předpokládá dokonalé zvládnutí metodiky práce, kvalifikované interpretace a zhodnocení pramenů. Základ pro výzkum tohoto typu představuje excerpce tržebních knih spolu s berními rejstříky a katastry. Samotné tržební knihy Starého Města pražského byly vedeny sice již od třicátých let 15. století, starší tržební smlouvy obsahují i jiné rukopisy, avšak výše zmíněný požár obrátil v prach tržební knihy z let 1453-1769. S výjimkou jedné knihy tak zbylo torzo rukopisů počínaje rokem 1769 a vedených do roku 1850. Stranou tak zůstává pouze řada deskových domů na Starém Městě, které byly na úrovni svobodných statků a jejichž tržební smlouvy byly vkládány do desk zemských. V těchto případech se však jen někdy jednalo o paláce či obdobné objekty, většinou byly mezi těmito deskovými objekty kláštery či objekty ke klášteru náležející (a nezřídka i velmi nuzné).

Vedle tržebních zápisů představují další pramen pro poznání Starého Města pro nejstarší dobu berní rejstříky a pro období pobělohorské nejstarší katastry – berní rula a tereziánský katastr, konkrétně vizitační tabele všech domů z let 1725-1726.

Předchozí generace historiků již z uvedených pramenů bohatě čerpaly a jejich práce tak mohou alespoň částečně nahradit již zmiňované ztráty. Vědoma si této skutečnosti, autorka odpovídajícím způsobem využila uvedených prací ať již Tomkových či Teigeových, zvláště pak do své práce zahrnula výsledky materiálových studií zpracovávaných Jiřím Čarkem.

Ten v letech 1935-1945 zpracovával staroměstský místopis, jehož rukopis však rovněž nešťastnou náhodou shořel. Dochovalo se tak jen provizorní zpracování zlomku objektů – celkem se jedná 175 domů, publikovaných v Pražském sborníku historickém (v ročnících 10-19).

Dalším cenným zdrojem informací byl autorce archiv SÚRPMO. V padesátých letech minulého století se začalo v někdejším Státním ústavu pro rekonstrukci památkových měst a objektů se zpracováváním (v daném případě výhradně pro účely památkové péče) dějin jednotlivých staroměstských domů, a to na základě dostupných pramenů. Při využívání těchto podkladů je potřeba si uvědomit, že tzv. pasportizace (shrnující dějiny jednotlivých domů na základě dochovaných pramenů, tak i terénní průzkum) prošla zásadním vývojem jak v souvislosti se zpřístupňováním dalších nově zpracovaných a badatelsky zpřístupněných archivních fondů, tak i po stránce metodické. V průběhu padesátých a šedesátých let byla provedena pasportizace prakticky celého Starého Města, od konce osmdesátých let začaly být některé pasporty postupně aktualizovány (to se týká zvláště Karlovy ulice).

Hlavním zdrojem informací (vzhledem k vymezenému období) tak byly Haně Vobrátilkové katastry a zvláště pak vizitační protokol tereziánského katastru. Údaje v obou pramenech autorka podrobila zevrubnému rozboru: sledovala informace týkající se osedlosti (základního rozvrstvení dle majetnosti), statut domu (deskové, šosovní), stav domu z hlediska stavebního stavu spolu s charakteristikou jeho situování, všimla si trhových cen, sledovala velikost domu (počet podlaží – zde by bylo potřeba si ujasnit terminologii - nelze libovolně užívat pojem patro a podlaží), uspořádání z hlediska bytových a neobytných prostor v objektu spolu s jejich využitím, stranou neponechala ani základní informace týkající se nájemnických rodin.

Práce je zpracována neobyčejně pečlivě, zároveň i čtivě, přináší řadu údajů, jejichž detailnější rozpracování by si zasloužilo do budoucna další pozornost. Jako první je doporučitelné doplnění práce o ilustrativní plánek Starého Města s vyznačením čísel popisných jednotlivých domů, které jsou zaznamenány ve vizitačním protokolu (V. Líva tak již ostatně učinil, byť s drobnými omyly, již pro berní rulu), doplnění o prameny, které by dané informace doplnily o další časový rozměr (testamenty, pozůstalostní inventáře apod.). Berní rula i vizitační protokol tereziánského katastru totiž poskytují informace o domovním majetku zcela plošně, poměrně komplexně, avšak k určitému konkrétnímu datu, nezachycují však proměny v čase. Ideálním stavem by pak bylo zpracování vizitačních protokolů i pro ostatní pražská města, což by umožnilo získat širší pohled na otázky, na něž odpovídá i práce Hany Vobrátilkové pro Staré Město pražské - podoba (hustota, kvalita zástavby apod.), daňové zatížení obyvatel, rozložení nejdražších a nejlevnějších domů v jednotlivých částech města, prostřednictvím komparace údajů s berní rulou a její revizitací sledování vývoje struktury domovního fondu (proměna počtu měšťanských domů v poměru k domům deskovým, šosovním a d.), jaké byly proměny daňového zatížení obyvatel, jaké byly finanční příjmy majitelů domů i nájemníků a informace o profesní skladbě obyvatelstva.

Závěr: práci doporučuji k obhajobě.

doc. PhDr. Ivana Ebelová, CSc.
Katedra PVH AS FF UK